

ÜNİTE III

SES BİLGİSİ, YAZIM (İMLA) KURALLARI NOKTALAMA İŞARETLERİ

A. SÖYLEYİŞ (TELAFFUZ)

1. Ses ve Serlerin Kullanımı

B. TÜRKÇENİN SESLERİ VE ÖZELLİKLERİ

C. YAZIM (İMLA) KURALLARI

D. NOKTALAMA İŞARETLERİ

ÖZET

TEST III

BU BÖLÜMÜN AMAÇLARI

Bu ünitenin sonunda;

- * Dilde ses ve söyleyişin (telaffuzun) önemini belirleyecek,
- * Türkçenin ses özelliklerini kavrayacak,
- * Yazım kurallarını uygulayabilecek,
- * Noktalama işaretleriyle ilgili kuralları uygulayabileceksiniz.

NASIL ÇALIŞMALIYIZ?

- * Bu üniteye yer alan metinleri dikkatle okuyunuz.
- * Hazırlık bölümlerindeki sorularla ilgili gerekli araştırmaları yapınız.
- * Anlamını bilmediğiniz sözcüklerin ve kavramların karşılıklarını sözlükten bulunuz.
- * Size yöneltilen soruları cevaplayınız.
- * Öğrenmede zorluk çekiyorsanız yazarak çalışınız.
- * Üniteyi kavramadan diğer üniteye geçmeyiniz.

ÜNİTE III

SES BİLGİSİ, YAZIM (İMLA) KURALLARI

NOKTALAMA İŞARETLERİ

A. SÖYLEYİŞ (TELAFFUZ)

1. Ses ve Seslerin Kullanımı

HAZIRLIK

- * Çevrenizdeki insanların konuşmalarına dikkat ediniz. Konuşurken hangi hataları yapıyorlar? Belirleyiniz.
- * Güzel konuşan insanlar çevrelerinde çok sevilir ve sayılırlar mı? Onlar sözcükleri nasıl söylüyorlar? Söyledikleri sözleri canlı kılmak için neler yapıyorlar?
- * Radyo ve televizyonlarda haberleri sunan kişilerin (spikerlerin) konuşmalarına dikkat ediniz.

AÇIKLAMALAR

Ses geçici titreşimle oluşur. İki ucundan gerdirilen tele dokunursak hava içerisinde bir süre titreşir; bu titreşim sonucunda da bir ses oluşur. Aynı şekilde bir boruyu üflediğimiz zaman ya da bir cisme başka bir cisimle vurduğumuzda bir ses oluşur. İşte **hava içerisinde oluşan titreşimin kulakta duyulanına ses** denir.

Söyleyiş (Telaffuz)

En geniş anlamıyla konuşmayı sağlayan hareketlerin tümüne söyleyiş (telaffuz) denir. Dar anlamıyla **dil seslerini çıkarma olayıdır**. Söyleyiş sırasında pek çok organ görev alır.

Konuşma eylemi en az iki kişi arasında olur. **Beyinle konuşmayı sağlayan organlar bir bütün olarak çalışır. Konuşma sırasında ses organlarının (gırtlak, ses telleri, küçük dil, damak, dil, dişetleri, dudaklar, geniz vb.) hepsi birden rol oynar. Bu organların hepsine birden konuşma aygıtı adı verilir.**

Ses için gerekli hava solunum organlarınca sağlanır. Soluk alıp verme sırasında da adeta bir körük gibi çalışan ciğerlere hava dolup boşalır. Bu sırada diyafram adı verilen kubbe biçimindeki kas demeti, göğüs kaslarını ve ciğerleri genişletip daraltır. Konuşma sırasında soluk borusu yoluyla ciğerlerden gelen hava gırtlaktaki ses tellerine çarpar ve onları titreştirir. Titreşen hava daha sonra sese dönüşür.

Konuşmada ses tonu ve söyleyişin (telaffuzun) önemi büyüktür. **Nefes borusundan gelen hava, ağız boşluğu içerisinde herhangi bir bölgede sese dönüşür. Bu sesin oluşmasına boğumlanma** denir. Boğumlanma, heceleri oluşturan seslerin doğru olarak ses değerlerinin söylenmesiyle oluşur. Türkçe Türkiye'nin her yerinde aynı sesler verilerek konuşulmaz. Ünlüler farklı bölgelerde, farklı biçimlerde söylenir. İstanbul ağzında kalın a ile söylenen sözcükler Van'da o'ya yaklaşan bir kapalılıkta söylenir. Aynı ünlü Trabzon ve dolaylarında ince a'ya dönüşür.

Konuşma sırasında anlatılan konunun özelliğine göre soluk alıp vermede bazı değişiklikler olur. Bu soluk alıp verme sırasında sesin alçalıp yükseldiği görülür. Anlatıma duygu, düşünce ve heyecan gibi farklılıklar katılır.

Emir cümlelerinde kullanılan ses ile soru cümlelerinde kullanılan ses farklıdır. İşte **anlatıma duygu, düşünce, heyecan, yumuşaklık, sertlik katmak amacıyla seste yapılan bu farklılığa tonlama** denir. İnsan sesi ton bakımından kalın, ince ve tiz olmak üzere üçe ayrılır.

Üzüntülü ve sevinçli olduğunuz zamanlar aynı sesi kullanabilir misiniz? Bu farklılık neden kaynaklanmaktadır?

Konuşma sırasında sözcükler aynı şekilde söylenmez. **Türkçede sözcükler söylenirken bazı heceler diğerlerine göre daha kuvvetli, daha şiddetli söylenir. Buna vurgu** denir. Anlatımda vurgu söze duygu değeri katar; söylenen sözün daha anlaşılır olmasını sağlar ve ahengi canlandırır.

Korkma sön**mez** bu şafaklarda yüzen **al** sancak;

Sönmeden yurdumun üstünde tüten **en** son ocak.

Mehmet Âkif Ersoy

Türkçede genel olarak vurgu son hecededir. Orta hece vurgusuzdur. Bazı sözcükler ek aldığı zaman vurgu ekten önceki heceye kayar. Konuşmada vurgu yazı dilindeki noktalama işaretlerinin yerini tutar.

Aşağıdaki metinleri okuyunuz. Nerelerde vurgu ve tonlama yapılıyor? Dikkat ediniz.

Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik,
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik.
Ak tolgalı Beylerbeyi haykırdı: İlerle!
Bir yaz günü Tuna'dan geçtik kabilelerle.

Yahya Kemal Beyatlı

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
Önce hafiften bir rüzgâr esiyor;
Yavaş yavaş sallanıyor
Yapraklar ağaçlarda;
Uzarlarda, çok uzarlarda,
Sucuların hiç durmayan çingirakları;
İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı.

Orhan Veli Kanık

Açılan bir gülsün sen yaprak yaprak,
Ben aşkımla bahar getirdim sana.
Tozlu yollarından geçtiğim uzak
İklimden şarkılar getirdim sana.

Ahmet Muhip Dıranas

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

- * Ses ile söyleyiş (telaffuz) arasındaki ilişkiyi söyleyiniz.
- * Konuşmada vurgu ve tonlamanın önemi nedir? Bu öğeler konuşmaya nasıl bir değer katar?
- * Konuşma sırasında seste ne gibi değişiklikler olur?
- * Konuşmada seslerin özelliklerini bilmenin, onları doğru ve güzel söyleyişteki önemi nedir?
- * Konuşmada sözün gücünü artıran ses tonu ve vurgu ile yazıda noktalama işaretleri arasında bir ilgi var mıdır?

B. TÜRKÇENİN SESLERİ VE ÖZELLİKLERİ

HAZIRLIK

Türkçenin sesleri nelerdir? Bunlar hangi bakımlardan sınıflandırılır? Araştırınız.
Türkçedeki ünsüzler hangi bakımlardan sınıflandırılır? Araştırınız.

AÇIKLAMALAR

Derdimi dökersem derin dereye,
Doldurur dereyi düz olur gider.
Rakipler geldi de girdi araya,
Korkarım yar benden yoz olur gider.

Âşık Veysel

*Yukarıdaki metinde ünlüleri gösteriniz. Bunlar tek başlarına söylenebiliyor mu?
Metindeki ünsüzleri gösteriniz bunlar tek başlarına söylenebiliyor mu?*

Ünlülerin kendi başına söylendiğini, ünsüzlerin ise ancak bir ünlü yardımıyla söylenebildiğine dikkat ediniz.

Türkçede ünlü ve ünsüz olmak üzere 29 ses vardır. Bunların 8 tanesi ünlü, 21 tanesi de ünsüzdür.

Bir dildeki en küçük birim sestir. Ankara sözcüğünde üçü ünlü, üçü de ünsüz olmak üzere altı ses vardır. **Dilde seslerin her biri bir işaretle gösterilir. Bu işarete harf denir. Dilde sesleri karşılayan işaretlerin bir düzen içerisinde birarada bulunmasına alfabe (abece) denir.** Türk alfabesi, 1 Kasım 1928 yılında 1353 sayılı yasayla kabul edilen 29 harften meydana gelmiştir.

Türkçede 29 sesin (harfin) 8'i ünlü; 21 tanesi de ünsüzdür. Türk alfabesindeki büyük ve küçük harfler şunlardır:

Büyük harfler:

A, B, C, Ç, D, E, F, G, Ğ, H, I, İ, J, K, L, M, N, O, Ö, P, R, S, Ş, T, U, Ü, V, Y, Z.

Küçük harfler:

a, b, c, ç, d, e, f, g, ğ, h, ı, i, j, k, l, m, n, o, ö, p, r, s, ş, t, u, ü, v, y, z.

Ünlülerin Sınıflandırılması

Dilimizdeki ünlüler söyleniş sırasında dilin, çenenin ve dudakların aldığı biçime göre sınıflandırılır.

a. Dilin durumuna göre:

Dilin durumuna göre ünlüler kalın ve ince olmak üzere ikiye ayrılır.

Kalın ünlüler: a, ı, o, u

İnce ünlüler: e, i, ö, ü

Dilin durumuna göre sesleri söylerken kalınlarda dilin arkaya doğru çekildiği; incelerde ise öne doğru itildiğini göreceksiniz.

b. Alt çenenin durumuna göre:

Alt çenenin durumuna göre ünlüler geniş ve dar olmak üzere ikiye ayrılır.

Geniş ünlüler: a, e, o, ö

Dar ünlüler: ı, i, u, ü

Alt çenenin durumuna göre geniş ünlüleri söylerken alt çene aşağı doğru iner, ses yolu açılır ve genişler. Dar ünlüleri söylerken alt çene aşağı doğru inmez ve ses yolu dar kalır.

c. Dudakların durumuna göre:

Dudakların durumuna göre ünlüler düz ve yuvarlak olmak üzere ikiye ayrılır.

Düz ünlüler: a, e, ı, i

Yuvarlak ünlüler: o, ö, u, ü

Dudakların durumuna göre düz ünlüleri söylerken dudaklar düz kalır; yuvarlak ünlüleri söylerken dudaklar yuvarlaklaşır ve öne doğru uzar.

Ünlülerin sınıflandırılması tablo hâlinde şöyle gösterilebilir:

	Düz		Yuvarlak	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Kalın	a	ı	o	u
İnce	e	i	ö	ü

ZERDALİ AĞACI

Havalar güzel gidiyor
 Sen de çiçek açtın erkenden
 Küçük zerdali ağacım,
 Aklın ermeden.

Bak kurt gibi kalın yapılı
 Görmüş geçirmiş ağaçlara
 Küçük zerdali ağacım,
 Pişman olursun sonra.

Cahit Külebi

Yukarıdaki metni inceleyiniz. Metindeki ünlüleri gösteriniz. Bu ünlüleri kendi aralarında dilin, alt çenenin ve dudakların durumuna göre sınıflandırınız.

Ünsüzler

Ünlülerin sınıflandırmasında olduğu gibi ünsüzler de bazı benzerlik ve yakınlıklarına göre sınıflandırılır. Ünsüzler ağız boşluğundaki boğumlandığı yere (çıkak), sürekli söylenip söylenemediğine ve yumuşak (ötümlü) ve sert (ötümsüz) oluşlarına göre sınıflandırılır.

a. Boğumlanmalarına (çıkak) göre: Boğumlanmada ciğerlerden gelen hava gırtlakta bulunan ses tellerinden geçtikten sonra ağız boşluğunun herhangi bir bölgesinde sese dönüşür. Buna boğumlanma denir. Sesin boğumlandığı yere de çıkak denir. Bir sesin çıkağını bulmak için başına bir ünlü getirilerek söylenir. **b** sesinin çıkağını bulmak için (a) b biçiminde söylenir ve burada iki dudağın birleştiği görülür. Aynı şekilde (e) v'i söylerken üst dişler alt dudağa basar.

Boğumlanmalarına göre ünsüzler şöyle sınıflandırılır:

- 1. Dudak ünsüzleri:** Dudakların birbirine dokunmasıyla çıkar: b, m, p
- 2. Diş-dudak ünsüzleri:** Üst dişlerin alt dudağa dokunmasıyla çıkar: f, v
- 3. Diş ünsüzleri:** Dil ucunun üst dişlere yaklaşmasıyla veya dokunmasıyla çıkar.

c, ç, d, j, l, n, r, s, ş, t, z

4. **Damak ünsüzleri:** Dilin orta kısmının ön damağa ya da dil kökünün art damağa yaklaşmasıyla çıkar. g, ğ, k, y

5. **Gırtlak ünsüzleri:** Bu ses, ciğerlerden gelen havanın ses tellerine çarpmasıyla ve ağızda hiç bir engele uğramadan çıkmasıyla oluşur. Türkçede gırtlak ünsüzü olarak sadece h sesi vardır.

b. **Sürekli söylenip söylenmeyeceğine göre:** Ünsüzlerin söylenirken ses yolunun kapanmasına veya sürekli açık olmasına göre sınıflandırılmasıdır.

Ünsüzler söylenirken ses yolu kapanıyorsa süreksiz, sürekli açık kalıyorsa sürekli ünsüzler adını alır. Bunu belirlemek için ünsüzün başına bir ünlü getirilir. Ak, süt, iç seslerini söylerken ses yolu tıkanmaktadır.

Özzzzzzzzz, elllllllll, offffff seslerini söylerken ses yolu açık kalmaktadır. Bu özelliğine göre ünsüzler ikiye ayrılır:

1. **Sürekli ünsüzler:** f, ğ, h, j, l, m, n, r, s, ş, v, y, z

2. **Süreksiz ünsüzler:** b, c, ç, d, g, k, p, t

c. **Yumuşak ve sert oluşlarına göre:** Ünsüzler ses tellerinde titreşime uğrayıp uğramadığına göre yumuşak (tonlu) ve sert (tonsuz) olmak üzere ikiye ayrılır.

1. **Yumuşak ünsüzler:** Ses tellerinin titreşmesiyle oluşan ünsüzlerdir.

b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, r, v, y, z

2. **Sert ünsüzler:** Ses tellerinin titreşmesiyle oluşan ünsüzlerdir.

ç, f, h, k, p, s, ş, t

Şimdi okşar gibi hafif hafif
 Bir gün yerden yere çalar rüzgâr
 Küçük zerdali ağacım,
 Bakma güzel gitsin havalar.

Sallansın dalların çocuklar gibi
 Bakma güneş ısıtsın varsın
 Küçük zerdali ağacım,
 Sonra donarsın.

Zemheride bahar mı olur
 Akşamları seyret anlarsın
 Sakın erkenden çiçek açma
 Küçük zerdali ağacım.

Cahit Külebi

Yukarıdaki metni inceleyiniz. Metindeki ünsüzleri bulunuz. Bunları sınıflandırınız.

ÜNLÜ VE ÜNSÜZ UYUMLARI

ÜNLÜ UYUMU: Türkçenin köken bakımından Ural-Altay dil ailesinin Altay koluna bağlı, yapı bakımından da sondan eklemeli bir dil olduğunu biliyorsunuz.

Bu dil ailesine bağlı olan Türkçenin en önemli özelliği ünlü uyumudur. Türkçede iki tür ünlü uyumu vardır.

a. Büyük ünlü uyumu: Dilin durumuna göre ünlülerin kalınlık incelik bakımından uyumudur. **Türkçe sözcüklerde ilk hecede kalın ünlü varsa, ondan sonraki hecelerde kalın ünlü; ince ünlü varsa ince ünlü gelir. Bu kurala büyük ünlü uyumu** denir. Sözcük köküne eklenen ekler de bu kurala uyar.

“Ağaçlar çiçek açtı.” cümlesinde ilk hecede a kalın ünlüsünden sonra a- a- a kalın ünlüleri; çiçek sözcüğünde ise, i, e ince ünlüleri; açtı sözcüğünde a- ı şeklinde kalın ünlüler gelmektedir. Sözcüklere getirilen ekler de bu kurala uyacağından ağaç-lar, ağaç-ta, ağaç-tan çiçek-ler, çiçek-te, çiçek-ten vb. şeklinde söylenir.

Türkçe olduğu hâlde bu kurala uymayan bazı sözcükler de vardır.

kardeş < karındaş, anne < ana, elma < alma vb. Bu sözcüklerin asılları ünlü uyumuna uyarlar.

Bazı ekler Türkçe sözcüklere eklendiğinde ünlü uyumuna uymaz.

- **yor eki** : geliyor, biliyor vb.
- **mtrak eki** : mavimtrak, yeşilimtrak vb.
- **ki eki** : sabahki, akşamki vb.
- **daş eki** : dındaş, yoldaş vb.
- **leyin eki** : sabahleyin, akşamleyin vb.
- **iken eki** : bakarken, yazarken vb.

Aşağıdaki metni inceleyiniz. Büyük ünlü uyumuna uyan ve uymayan sözcükleri gösteriniz.

Sotiri, portakal sandığını, geceyi geçireceğimiz iki kaya arasına fırlattı. Tekrar Kalafat'a yetişmek üzere kayalara tırmandı. Bir martı, bir nisan akşamında sırtüstü uzanmış, hâlâ ölmeye çalışıyordu. İçimi bir keder yaladı. Yanından ayrılamıyordum. Martının kafasını ellerime almıştım. Bir avuç deniz suyu getirip ağzına damlattım. Şiddetle kafasını salladı. Bir titredi ve öldü.

Yassıada'nın ışıkları yandı. Uzaktan bir taka geçti. Keyfim kaçmış, üzgün, ağlamaklı gibiydim. Canım bir taraftan acı bir türkü söylemek çekiyordu.

Onlar ateşi yakıp topladıkları midyeleri bir teneke üstünde pişirirlerken, ben hâlâ martının yanbaşıdaydım. Kalafat:

- Ne oluyorsun be, dedi. Şair misin, nesin?
- Martı öldü de... dedim.
- Martı da ölür, dedi. İnsan ölmüyor mu?

Dünyanın yaratılışındaydık şimdi, insanın ilk zamanlarını yaşıyorduk. Onlar avlıyorlardı, ateş yakıyorlardı. Ben martıya ait bir mersiye yazmış, ateşin karşısında okumak üzereydim.

Sait Faik Abasıyanık

b. Küçük ünlü uyumu: Küçük ünlü uyumu **sözcüklerdeki ünlülerin düzlük-yuvarlaklık, darlık-genişlik bakımından uyumudur.**

1. Türkçe sözcüklerde düz ünlüler (a, e, ı, i) den sonra düz ünlüler gelir.

Düz ünlülerden sonra (a, e, ı, i) yuvarlak ünlüler (o, ö, u, ü) gelmez.

2. Yuvarlak ünlüler (o, ö, u, ü) den sonra;

a. Düz- geniş (a, e) ya da

b. Dar-yuvarlak (u, ü) gelir.

Yani yuvarlak ünlülerden sonra

a, Düz-dar ünlüler (ı, i) ya da

b. Yuvarlak geniş ünlüler (o, ö) gelmez.

Bu kurala küçük ünlü uyumu denir.

Bazı sözcükler Türkçe oldukları hâlde küçük ünlü uyumuna uymazlar.

Armut, çamur, kabuk kavun, avuç, kavuşmak, yağmur vb.

Aşağıdaki metni inceleyiniz. Metinde küçük ünlü uyumuna uyan ve uymayan sözcüklere örnekler gösteriniz.

KIŞ DÜŞÜNCELERİ

Geçti yaz günlerinin güzelliği,

Açık pencereler, damlar, bahçeler..

Her şey ne sıcaktı, her şey ne iyi,

Hatta o karanlık, aysız geceler.

Hani o gezmeler kırdı, denizde?

Hani o cümbüşler,sazlar, temmuzda?

Ağustos mehtabı tam üstümüzde,

Kıyılarda neydi o eğlenceler?

Yaşamak, diyordum, yaşamak ne hoş!

Hele hiç gelmese olurdu bu kış?

Nerde o kahkaha, o ses, o alkış?

Şimdi yerini aldı düşünceler.

Ahmet Kutsi Tecer

ÜNSÜZ UYUMU

a. Ünsüz Benzeşmesi:

Türkçe sözcüklerde yanyana bulunan ünsüz seslerin (harflerin) yumuşaklık veya sertlik bakımından birbirlerine uymasındır. Ünsüz uyumu daha çok sözcüklerin kök-ek ilişkisinde görülür. Sonu ünsüzle biten bir sözcüğe, ünsüzle başlayan bir ek getirileceği zaman ikisi arasında bir uyum olmasına dikkat edilir. Sözcük yumuşak ünsüzle bitiyorsa ekin yumuşak ünsüzle başlayanı; sert ünsüzle (ç, f, h, k, p, s, ş, t) bitiyorsa ekin sert ünsüzle başlayan şekli getirilir.

sınıf-da değil, sınıfta
sokak-da değil, sokakta
ağaç-dan değil, ağaçtan
at-gı değil, atkı
çiçek- ci değil, çiçekçi

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi eklerin yumuşak ve sert ünsüzle başlayan şekilleri vardır.

- da, - ta, - dan, - tan, - gı, - kı, - ki, - cı, - çı (çi, çu / -cü), - dı / - di, - tı / - ti

Ünsüz benzeşmesi, yabancı dillerden dilimize giren bazı yabancı sözcükler ile birleşik sözcüklerde aranmaz.

İstikbâl, mahdut, makbul, işgal, meşgul ile akbaba, kurtdereli, üçgen, Akdeniz, kırkbayır vb.

b. Sert Ünsüzlerin Yumuşaması

Sözcük sonlarındaki süreksiz sert ünsüzler (ç, k, p, t), sesli harfle başlayan bir ek aldıklarında yumuşarlar:

ç – c ; k – ğ ; p – b ; t – d olur.

Bu kurala sert ünsüzlerin yumuşaması denir.

ardıç – ardıca
ağaç – ağacı
ekmek – ekmeği
tabak – tabağı
söğüt – söğüde
kitap – kitaba vb.

Tek heceli sözcükler ile yabancı dillerden dilimize giren bazı sözcükler bu kurala uymaz.

iç- içi ; ok- oku; kırk- kırkı; kata - kata; yat - yatı vb.

gayret - gayreti; ehemmiyet- ehemmiyeti vb.

hukuk - hukuku ; millet- milleti vb.

SES OLAYLARI

Bir sözcüğü oluşturan sesler Türkçede yan yana gelirken belli kurallara uyarlar. Sesler arka arkaya gelirken bazılarıyla uyumlu bazılarıyla da uyumsuzdurlar; adeta birbirini iterler. Seslerin bu yan yana gelme sırasında bazı değişiklikler olur. Bunlara **ses olayları** denir.

Türkçedeki belli başlı ses olayları şunlardır:

Ünlü türemesi: Türkçede iki ünsüz yan yana gelmez. İki ünsüz yan yana geldiği zaman araya bir ünlü ses girer, buna **ünlü türemesi** denir.

anne- m > annem

baş-ı-m > başım

sil-gi- m > silgim

kitap-ı-m > kitabım

Anne'm sözcüğü ünlüyle bittiği için -m ekiyle annem şeklinde birleşir. Başım sözcüğü ünsüzle biten **başm** biçiminde olmaz; **şm** arasına bir ünlü ses (ı) girer. **Buna ünlü türemesi** denir.

Ünsüz türemesi : Türkçede iki ünlünün yan yana gelemeyeceğini biliyorsunuz. Ünlüyle biten bir sözcükten sonra ünlüyle başlayan bir ek gelirse iki ünlü arasına bir tane ünsüz ses girer. Bu olaya **ünsüz türemesi** denir.

Türkçede üçüncü kişi iyelik eki **-i** 'dir. Bu ek ünlü ile başlayan bir sözcükten sonra nı/ - ni, -sı/-si vb. biçimini alır.

Ahmet'in kalemi'nde - i eki kalemde sonra- i eki

Ayşe'nin silgi-s-i sözünde, silgi-s-i araya s ünsüzü girer.

Baba- baba-s-ı

elbise - elbise- s- i

meyve - meyve-y-i

s, s ve y sesleri araya girmiştir.

Ünlü düşmesi: Türkçede orta hecedeki ünlü vurgusuz söylenir. Alın, fikir, burun, oğul, ömür vb. sözcüklerine ünlü bir ek getirildiği zaman alın alnı; fikir- fikri; burun- burnu; oğul- oğlu; ömür - ömrü biçimine girer.

Orta hecedeki ünlü düşer. Bu olaya orta hece ünlüsünün düşmesi denir.

Orta hece ünlüsünün değişmesi: Vurgusuz söylenen bazı sözcüklerde orta hecedeki ünlü değişir.

Başla-mak fiilinden, başla-yor değil, başlıyor. Yaşamak fiilinde yaşa-yor değil yaşıyor.

Bu sözcüklerde orta hecelerde bulunan (a,a) ünlüleri değişir ve (ı,ı) dönüşür. Bu olaya ünlü orta hece ünlüsünün değişmesi denir.

Ünlü birleşmesi: Ünlüyle biten bir sözcükten sonra ünlüyle başlayan bir sözcük gelirse sözcüğün sonundaki ünlü ile sözcüğün başındaki ünlüler birleşir.

Buna ünlü birleşmesi denir.

kahve altı > kahvaltı, e a birleşmesi

ne için > niçin, e i birleşmesi

ne asıl > nasıl, e a birleşmesi

cuma ertesi > cumartesi, a e birleşmesi

Türkçenin Ses Özellikleri Şunlardır:

1. Türkçe sözcükler büyük ve küçük ünlü uyumuna uyar. Ancak bu kurala uymayan çok az sayıda sözcük ve ekler vardır.
2. Türkçe sözcüklerde ilk heceden sonra (ikinci üçüncü hecelerde) o, ö ünlüsü bulunmaz. Bulunan sözcükler Türkçe değildir. Atom, horoz, radyo vb.
3. Türkçede uzun ünlü yoktur, âlim, nâzım, âşık gibi sözcükler Türkçe değildir.
4. İki ünlü yan yana gelmez. İki ünlü yan yana geliyorsa araya bir kaynaştırma sesi (harfi) girer. Oku-y-an, bağla-n-acak, masa-s-ı vb.

İki ünlü yan yana bulunan saat, şair, şiir, fiil, muayene, reis, maalesef vb. Türkçe değildir.

Ancak bazı sözcüklerde -ğ-'nin erimesiyle az da olsa iki ünlüsü yan yana gelenler vardır.

geldiği - geldii

5. Türkçe sözcüklerde f, h, j sesi yoktur. Mahkeme, tüfek, jilet, jandarma, ajanda, vb. Ancak tabiat taklidi seslerden oluşan sözcükler bu kuralın dışındadır. Fısıldamak, of, vb.

6. Türkçede c, ğ, l, m, n, r, v, z sesleri sözcüğün başında bulunmaz. Yani bu seslerle başlayan sözcükler Türkçe değildir.
Cami, lâle, marul, nane, raf, vazife, zerdali vb.
7. Sözcük sonunda b, d, c, g sesleri bulunmaz. Kitab, derd, ilac, vb. Bu seslerle biten sözcükler kitap, dert, ilaç, tekerlek biçiminde söylenir.
8. Sözcüğün başında iki ünsüz yan yana bulunmaz. Bulunanlar Türkçe değildir. Plan, kredi, tren.
9. Sözcüğün sonunda üç ünsüz ses yan yana bulunmaz. Bulunanlar Türkçe değildir. Sfenks, kontr
10. Sözcük kökünde aynı cinsten iki ünsüz yan yana bulunmaz. Millet, hürriyet, tasavvur, hassas vb. Türkçe değildir.

Aşağıdaki metni inceleyiniz. Metinde Türkçe olan ve olmayan sözcükleri gerekçeleriyle birlikte söyleyiniz.

KOŞMA

Sabahtan uğradım ben bir güzele
Dedim mahmur musun söyledi yok yok
Ak ellerin boğum boğum kınalı
Dedim bayram mıdır söyledi yok yok

Dedim inci nedir dedi dişimdir
Dedim kalem nedir dedi kaşımdır
Dedim on beş nedir dedi yaşımdır
Dedim daha var mı söyledi yok yok

Dedim Erzurum nen dedi ilimdir
Dedim gider misin dedi yolumdur
Dedim Emrah nendir dedi kulumdur
Dedim satar mısın söyledi yok yok

Erzurumlu Emrah

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

- * Türkçedeki ünlü ve ünsüzleri sınıflandırınız. Bunların özelliklerini söyleyiniz.
- * Ünlü ve ünsüz uyumu nedir? Söyleyiniz.
- * Ses olayları nelerdir. Bunlara ilişkin örnekler bulunuz.

C. YAZIM (İMLA) KURALLARI

HAZIRLIK

Türk Dil Kurumu (TDK) yayınlarından çıkan Yazım Kılavuzu'nu edininiz. Bu kılavuzun büyük harflerin yazımı ile ilgili kısımları okuyunuz.

a. Büyük Harflerin Yazımı

Türk alfabesinde harflerin küçük ve büyük biçimleri vardır. Yazı dilinde yaygın olarak küçük harfler kullanılır. Ancak bazı yerlerde de büyük harfler kullanılır.

Büyük harflerin kullanıldığı yerler şunlardır:

* Cümle başları büyük harfle başlar.

* Gülen ada'nın nerede başlayıp nerede bittiği hiç bilinmezdi.

Halikarnas Balıkcısı

* Annem usulca sokuldu yanıma.

Nursel Duruel

* Yanaklarımıza, gözlerimize gül yaprağı konuyor.

Nursel Duruel.

*Şiirde dizeler büyük harfle başlar.

* Dönülmez akşamın ufkundayız, vakit çok geç

Yahya Kemal Beyatlı

* Geceleyin bir ses böler uykumu

İçim ürpermeyle dolar: - Neredesin?

Ahmet Kutsi Tecer

* Bir gemi yelken açtı hayal iklimlerine

Ali Mümtaz Arolat

Ancak günümüz edebiyatında modern şiir akımının etkisiyle küçük harfle başlayan dizeler ve vardır.

renkler güneşten çıktılar

renkler güneşe girdiler

renkler güneşsiz öldüler

ne renk gerek bana

ne renksizlik

Asaf Halet Çelebi

* **Belli bir tarih bildiren ay, gün adları büyük harfle başlar.**

30 Ağustos 1922

23 Ekim 1923 Cuma günü

* **Levhalar ve açıklama yazıları büyük harfle başlar.**

Giriş, Çıkış, Başkan, Doktor vb.

Ancak birkaç sözcükten oluşanların ilk sözcüğü büyük harfle, diğerleri küçük harfle başlar.

Dolmuş durağı, Şehirler arası telefon vb.

Sayılardan sonra gelen sözcükler küçük harfle yazılır.

III. kat, III. sınıf, I. blok vb.

* **Özel adlar büyük harfle başlar.**

1. Kişi adları ve soyadları büyük harfle başlar.

Mustafa Kemal Atatürk, Ahmet Hamdi Tanpınar, Karacaoğlan, Gevheri, Yunus Emre vb.

Ayrıca takma adlar da büyük harfle başlar Fuzulî (Mehmet), Muhibbî (Kanuni Sultan Süleyman), Hatayi (Şah İsmail), Ankaralı Âşık Ömer (Behçet Kemal Çağlar) vb.

2. Kişi adlarından önce ve sonra gelen saygı sözleri, unvanlar ve meslek adları büyük harfle başlar.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Sayın Ali Kaya, Ahmet Bey, Dursun Efendi, Doktor Behcet Uz, Mareşal Fevzi Çakmak, Prof. Dr. Talât Tekin, Deli İbrahim, Avcı Mehmet Paşa vb.

* **Sayıların Yazımıyla İlgili Kurallar**

1. Sayılar rakamla da yazıyla da yazılabilir. Bununla ilgili kesin bir kural olmamakla beraber uygulamada edebî karakter gösteren sayılar yazıyla yazılır.

* Otuz beş yaş şiirini çok severim.

* İki hafta sonra mahalleden taşınacağız.

* Geleli üç ay oluyor.

Buna karşılık ölçü ve istatistiksel veri ifade eden sayılar rakamla yazılır.

100 lira, 15 kilogram, 20 metre, 150 kilometre

Saat ve dakikalar metin içinde yazıyla da yazılabilir.

On ikiye beş kala, beşe çeyrek kala, yediyi on üç geçe vb.

2. Sıra sayıları rakamla da yazıyla da yazılabilir. Rakamla yazıldığında, rakamdan sonra nokta konur veya rakamdan sonra kesme işareti konularak ek yazıyla yazılır.

3. gün, 5. sıra, 6. madde; 3'üncü gün, 5'inci sıra, 6'ncı madde vb.

3. Üleştirme sayıları yazıyla gösterilir

İkişer, üçer, onar, beşer beşer, ikişer ikişer vb.

4. Birden fazla sözcükten oluşan sayılar ayrı yazılır.

Bir yıl üç yüz altmış beş gündür.

saat dokuzu beş geçe vb.

5. Sayılarda kesirler virgül ile ayrılır.

8, 2 (8 tam onda 2), 15, 5 (15 tam onda 5) vb.

Hükümdar adları 3. Selim, 3. Ahmet 2. Murat, vb. yazılır. Selim 3, Ahmet 3, Murat 2 gibi yazılmaz.

b. Ek olan- ki ile bağlaç olan “ki”nin yazımı

* Türkçede ek olan- ki kendisinden önce gelen sözcüğe bitişik yazılır.

Sınıftaki çocuk, sinemadaki film, elindeki kitap vb.

Ek olan- ki nesneye aitlik kavramı verir ve ünlü uyumuna uymaz. Ancak çok az sayıda sözcükte ünlü uyumuna uyduğu da görülür.

dünkü gazete, bugünkü haber, öbürkü gün vb.

Bağlaç olan “ki” bağımsız bir sözcük olarak daima ayrı yazılır.

Atatürk diyor ki “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.”

Soğuk su içme ki hasta olmayasın.

Bir de baktım ki kimse kalmamış.

Ben yorulmadım ki.

c. Ek olan -de ile bağlaç olan “de”nin yazımı

* Türkçede ek olan -de kendisinden önce gelen sözcüğe bitişik yazılır.

Elinde mavi bir çanta vardı.

Etrafında kimse yoktu.

Ne ben senin köyünde edebilirim, ne sen benim obamda.

Sabahattin Ali

Cümle içinde dahi anlamına gelen “de, da” bağlacı bağımsız bir sözcük olarak ayrı yazılır.

Gel Osman’ım, otur da yemek ye.

Yaşar Kemal

Zeynep akıl etti de başına bir kova su döktü.

Yaşar Kemal

Ek olan - de, bağlı olduğu sözcüğün son hecesine ünsüz benzeşmesi bakımından uyar. - de / - da ekleri -te / -ta’ya dönüşür.

Sokakta yalnız yürüyordu.

Aradıklarını bu kitapta bulabilirsin.

d. Soru edatı “mi”nin yazımı

Soru edatı mi ünlü uyumuna göre mı, mi; mu, mü biçimine girer

*Soru edatı olan “mi” daima kendisinden önce gelen sözcükten ayrı yazılır.

- Gene uyanmadı mı?

- Uyanmıyor işte uyanmıyor, öldürüyüm mü?

Yaşar Kemal

* mi edatı kendisinden sonra gelen eklerle bitişik yazılır.

Yarın geziye gidece misin?

Kitapçıdan bana da bir dergi alır mısınız?

Geleceğini hiç mi düşün müyorsun?

Ben çocuk muyum?

Birleşik Sözcüklerin Oluşumu

Her dilde bilimsel gelişmelere paralel olarak yeni sözcükler, kavramlar ve terimler üretilir. Sözcük üretme yöntemlerinden biri de birleştirmedir. Birleştirme yönteminde en az iki sözcük bir araya gelip birleşerek kendi anlamlarının dışında yeni anlamda bir sözcük oluşturur.

Çanakkale, Pamukkale, hanımeli, sivrisinek açıkgöz, akbaba, imambayıldı, gökkuşağı vb.

Yukarıdaki örnekler incelendiğinde, Çanak-kale, Pamuk-kale, hanım-eli, ak-baba vb. iki ayrı sözcükten meydana geldiği ve iki ayrı sözcüğün kendi anlamları dışında yeni anlamda bir sözcük oluşturduğu görülür.

Türkçede birleşik sözcükler şu yollarla oluşturulur.

1. İki sözcüğün araya ek alamayacak biçimde birleşmesiyle oluşurlar.

Yukarıda örneklerde gördüğümüz açıkgöz ve hanımeli sözcüklerini inceleyelim.

Açıkgöz “uyanık, çıkarını düşünen kişi” demektir. Açık ile göz sözcükleri birleşerek yeni anlamlı bir sözcük oluşturmuştur. Hanımeli “bir çiçek” adıdır. Aynı sözcük hanım eli biçiminde yazılırsa isim tamlaması olur.

2. En az birisinin gerçek anlamının dışında kullanılmasıyla oluşurlar.

ateşböceği, yerelması, adamotu vb.

3. Ses aşınmasıyla (ünlü düşmesiyle) oluşurlar

cuma-ertesi cumartesi

kahve-altı kahvaltı

pazar- ertesi pazartesi vb.

4. Bazı bilim ve teknik alanda oluşturulanlar.

Bazı bilim ve teknik alanda oluşturulan birleşik sözcükler, ilk anlamlarından farklı bir anlamda kullanılır.

akciğer, suçüstü, buzdolabı, bilinçaltı, bilirkşi vb.

Birleşik Sözcüklerin Yazımı:

Birleşik sözcüklerin bir kısmı bitişik bir kısmı da ayrı yazılır. Bitişik yazılanlara **bitişik sözcük** denir.

A. Bitişik yazılan birleşik sözcükler

1. Ses düşmesine (aşınmasına) uğrayan birleşik sözcükler bitişik yazılır.

kahve-altı - kahvaltı

pazar- ertesi - pazartesi

sütlü-aş - sütlaç

ne asıl - nasıl

kayın-ana - kaynana vb.

2. Dilimize Arapçadan giren azil (azl), emir (emr), hüküm (hükm), nakil (nkl) vb. sözcükleri etmek, edilmek, olmak, olunmak, eylemek yardımcı fiilleriyle kullanıldıkları zaman bitişik yazılır.

azletmek, emretmek, hükmolunmak, nakletmek vb.

3. Dilimize Arapçadan giren af (afv), his (hiss), ret (redd), zan (zann), zem (zemm) gibi sözcükler, etmek, edilmek, olmak, olunmak, eylemek yardımcı fiilleriyle birleştikleri zaman bitişik yazılır.

affetmek, hissetmek, reddolunmak, zannetmek, zemmetmek vb.

4. Vurgusu son heceye kaymış birleşik sözcükler bitişik yazılır. Babayiğit, boşboğaz, büyükbaş, önyak (olmak), karagöz (balığı), küçükbaş (hayvan), darmadağınık, karmakarışık vb.

5. Birleşme sırasında benzetme yoluyla anlam değişmesine uğrayan birleşik sözcükler bitişik yazılır.

aslanağı (bitki), gelinparmağı (üzüm), aslanpençesi (bitki), kuşburnu (bitki), deveboynu (boru), itdirseği (arpacık), kızılkanat (balık) vb.

6. Birleşik fiiller bitişik yazılır

düşünebilmek, yapabilmek, uyuyakalmak, gidedurmak, çıkagelmek, uçuvermek vb.

7. Bir veya iki ögesi emir kipiyle kurulan birleşik sözcükler bitişik yazılır

alaşağı (etmek), sıkboğaz, kaçgöç, yapboz, yazboz vb.

8. Sıfat-fiil gruplarıyla kurulan birleşik sözcükler bitişik yazılır.

ağaçkakan, buzkıran, çöpçatan, gökdelen, yolgeçen, sanatsever, uçaksavar, yurtsever vb.

9. Hayvan, bitki, organ ve çeşitli nesne adlarıyla kurulan, içinde renk adı geçen veya renk adı geçmeyen renk adları bitişik yazılır.

balköpüğü, kavuniçi, gülkurusu, camgöbeği, tavşanağzı, vişneçürüğü, yavruağzı,

10. Renk adlarıyla kurulan ve bitişik, hayvan veya hastalık türlerinden birini gösteren birleşik sözcükler bitişik yazılır.

aksöğüt, karadut, akkuş, karakuş, alabalık, karaçalı, kızılağaç.

11. İki veya daha çok sözcüğün birleşmesiyle oluşan kişi adları, soyadları ile yer ve şehir adları bitişik yazılır.

Alper, Abasıyanık, Adivar, Karaosmanoğlu, Tanpınar, Yurdakul, Yirmisekiz Çelebi Mehmet, Çanakkale, Eskişehir, Beypazarı, Şereflikoçhisar, İncesu, Akçay, Konutkent, Çayyolu, Batıkent

12. Her iki ögesi asli anlamını koruduğu hâlde yaygın bir şekilde gelenekleşmiş olan sözcükler bitişik yazılır.

başçavuş, başfiyat, başbakan, başöğretmen, başhekim, başkent, binbaşı, onbaşı, dayıoğlu, eloğlu, elkızı, amcakızı, ağabey, beyefendi vb.

B. Ayrı Yazılan Birleşik Sözcükler

1. Etmek, edilmek, olmak, olunmak vb. yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillerde, isim herhangi bir ses düşmesine uğramazsa bu tür birleşik fiiller ayrı yazılır.

arz etmek, alay etmek, not etmek söz etmek, yok olmak, ilan etmek vb.

2. Birleşme sırasında anlam değişikliği olmayanlar ayrı yazılır.

ada balığı, kırlangıç balığı, iskele kuşu, Ankara keçisi, ardıç otu, sakız ağacı, ateş çiçeği, kuş üzümü, çavuş üzümü, kuru fasulye vb.

3. Sıfat tamlaması yapısındaki birleşik sözcükler ayrı yazılır.

akar amber, çalar saat, döner ayna, döner kapı, yatar koltuk, çıkmaz sokak, yazar kasa, görünmez kaza vb.

4. Renk sözü veya renklerden birinin adıyla kurulmuş olan isim ve sıfat tamlaması durumundaki bitişik sözcükler ayrı yazılır.

gül rengi, gümüş rengi, ateş kırmızısı, boncuk mavisi, açık mavi, koyu mavi, koyu yeşil vb.

Birleşik sözcükler ile ayrı yazılan birleşik sözcükler için Türk Dil Kurumu yayınlarından Yazım Kılavuzu'na bakınız.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

- * Büyük harfler nerelerde kullanılır?
- * Sayıların yazımıyla ilgili kuralları söyleyiniz.
- * Ek olan- ki ile bağlaç olan ki'den hangisi bitişik, hangisi ayrı yazılır?
- * Ek olan -de ile dahi anlamına gelen ve bağlaç olan de nasıl yazılır?
- * “mi” soru edatı nasıl yazılır?
- * Birleşik sözcükler nasıl oluşur?

D. NOKTALAMA İŞARETLERİ

HAZIRLIK

Herhangi bir metni önce noktalama işaretlerine dikkat etmeden, sonra da dikkat ederek okuyunuz. Aradaki farkı söyleyiniz.

Noktalama işaretleri metne nasıl bir değer katmaktadır? Araştırınız.

AÇIKLAMALAR

Yazıda duygu, düşünce ve isteklerin kolayca anlaşılması için birtakım işaretler kullanılır. Bu işaretlere noktalama işaretleri denir. Noktalama işaretleri yazıda sözün anlam gücünü artırmak ve sözün vurgu, ton gibi özelliklerini belirtmek üzere kullanılır.

Belli başlı noktalama işaretleri şunlardır:

a. Nokta (.) :

*Nokta bir duygu, düşünce ve isteği tam olarak anlatan cümlenin sonuna konur.

Cumhuriyet 29 Ekim 1923'te ilân edildi.

Ak akçe kara gün içindir.

Hepsinin gözleri güzeldir.

Sait Faik Abasıyanık

* Kısaltmalardan sonra kullanılır.

Prof. (profesör), Dr. (Doktor), Cad. (Cadde), Alb. (Albay) T. (Türkçe), Fr. (Fransızca) vb.

Ancak bazı kısaltmalardan sonra nokta kullanılmaz.

TDK (Türk Dil Kurumu)

TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi)

MEB (Millî Eğitim Bakanlığı) vb.

* (i)nci anlamında sayılardan sonra sıra bildirmek için kullanılır.

IV. Murat, II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet), 20. cadde, 21. yüzyıl

* Tarihlerin yazılışında gün, ay ve yılı gösteren sayıları ayırmak için kullanılır.

1.6.2006, 19.5.1919, 1.10.2006

Tarihlerde ay adı yazıyla gösterildiğinde araya nokta konmaz.

1 Haziran 2006, 19 Mayıs 1919, 1 Ekim 2006

* Bir yazıda madde numaralarından sonra konur.

I. 1. A. a.

II. 2. B. b.

b. Virgül (,) :

* Bir cümlede arka arkaya sıralanan eş görevli sözcükleri ve sözcük gruplarını ayırmak için kullanılır.

Nedir o elmaslar, yakutlar, akikler, zümrütler, şunlar bunlar?

Sait Faik Abasıyanık

* Sıralı cümleleri birbirinden ayırmak için kullanılır.

O gün bu gündür dülger balığı, denizlerin görünüşü pek dehşeteli, fakat huyu pek uysal, pek zavallı bir yaratığıdır.

Sait Faik Abasıyanık

* Uzun cümlelerde yüklemden uzak kalan öğeleri belirtmek için kullanılır.

* Cümle içinde ara sözleri ayırmak için kullanılır.

Şimdi, efendiler, müsaade buyurursanız, size bir sual sorayım.

Atatürk

* Hitap için kullanılan sözcüklerden sonra kullanılır.

Sayın Başkan,

Değerli arkadaşım,

Sevgili kardeşim,

Efendiler,

* Anlama güç katmak amacıyla kullanılan sözcükler arasında kullanılır.

Kanun diye, kanun diye kanun tepelendi.

Tevfik Fikret

c. Noktalı virgül (;) :

*Cümle içinde virgül bulunan eşit bölümleri, türleri birbirinden ayırmak için kullanılır.

Türkçeden, tarihten yedişer; fizikten, kimyadan beşer numara aldı.

*Biçimce aynı, anlamca birbirine bağlı cümleler arasında kullanılır.

Vatan için ölmek de var;

Fakat borcun yaşamaktır.

Tevfik Fikret

Çok çalışmalıyız; çünkü başarının anahtarı çalışmaktır.

d. İki nokta (:)

*Açıklanacak cümlelerden sonra kullanılır.

Halk şiirinin türleri şunlardır: Koşma, semai, mani, türkü vb.

* Yazıda karşılıklı konuşmanın başlayacağını, birisinin söze başlayacağını belirtmek için kullanılır.

Dizdarbaşı:

- Ali Usta dükkanı arayacağız, dedi.

Koca Ali cevap verdi:

- Niçin?

Ömer Seyfettin

* Edebî eserlerde karşılıklı konuşma bölümlerinde konuşan kişinin adından sonra kullanılır.

Kavuklu: Anlayamadım

Pişekar: Canım beni tanımadığına hayret ediyorum.

e. Üç nokta (...):

*Tamamlanmamış cümlelerin sonunda kullanılır. Cümleye susma anlamı katar.

- Anneniz nasıl oldu?

- Onu dün...

* Kaba sayıldığı için veya bir başka nedenden dolayı açıklanmak istenmeyen sözlerin yerine üç nokta konur.

* Bir metinde alınmayan cümle veya bölümlerin yerine kullanılır.

* Sözü bir yerde kesilerek geri kalan bölümün okuyucunun hayaline bırakıldığını göstermek için kullanılır.

Gök sarı, toprak sarı, çıplak ağaçlar sarı...

Faruk Nafiz Çamlıbel

Onlarda neler neler var: Atlar, arabalar, uşaklar...

f. Soru işareti (?):

*Soru anlamı bildiren cümlelerin sonunda kullanılır.

- Beyim, dedi. Bunu satmıyor musunuz?

- Hangisini?

- Şu keçeyi canım!

Kenan Hulusi Koray

* Bilinmeyen yer, tarih vb. durumları belirtmek için kullanılır.

* Bir bilginin kuşkuyla karşılandığı durumlarda kullanılır.

Ankara'ya üç(?) saatte gelmiş.

g. Ünlem işareti (!):

*Sevinç, coşku, heyecan, şaşma gibi duyguları anlatan cümlelerden sonra kullanılır.

Ey Türk Gençliği!

Yaşa! Varol!

– Nasıl yaparsın bunu!

* Seslenme ve hitap sözlerinden sonra kullanılır.

– Ak tolgalı Beylerbeyi haykırdı: İlerle!

Yahya Kemal Beyatlı

* Bir söze alay, kinaye ve küçümseme anlamı kazandırmak içinde kullanılır.

Çok bilgili (!) olduğunu söylüyor.

Evi biriktirdiği (!) parayla almış.

h. Kısa çizgi (-) :

*Sözcükler bölünürken satır sonunda kullanılır.

* Dil bilgisinde sözcüklerde kök ve ekleri ayırmak için kullanılır.

baş-kan “başkan” baş-ar-mak “başarmak” baş-ak “başak”

* Eski harflerle yazılmış metinlerdeki tamlama ve bileşik sözcüklerin Latin harflerine çevrilmesinde ögeleri ayırmak için kullanılır.

Divanü Lûgati't - Türk

bi-çâre

Hakimiyet-i Milliye

menfaat-perest vb.

* Bazı terim, kuruluş ve şehir adları arasında kullanılır.

Eğitim-öğretim, ad-soyad

Fen-Edebiyat Fakültesi vb.

Türkçe- Fransızca Sözlük

Ankara- İstanbul yolu vb.

* Matematikte çıkartma işareti olarak kullanılır.

27 - 17 = 10

1. Uzun çizgi (—) :

*Satır başında konuşmaları göstermek için kullanılır.

– Buraya yeni mi taşındınız?

– Kaç yaşındasın?

* Tiyatro eserlerinde konuşanın adından sonra kullanılır.

SÜTÇÜ– Hanım abla kaç litre süt alacaksın?

PİŞEKAR– Sana oraya git demedim, zihninden orasını bir geçir.

KAVUKLU– Zihnimin gözü ufaktır geçmez efendim.

i. Tırnak işareti (“...”) :

*Herhangi bir metinden ya da başka bir kişiden alınan bölümleri ve sözleri göstermek için kullanılır.

Deveye, “Neden boynun eğri?” diye sormuşlar. O da “Nerem doğru ki?” demiş.

* Özel olarak belirtilmek istenen sözleri göstermek için kullanılır.

j. Ayraç (Parantez) (()) :

*Cümlelerin yapısıyla ilgili olmayan açıklama ve sözler ayraç içine alınır.

Bilim, teknik (uygulayım) alanındaki yayınlar...

* Tiyatro eserlerinde konuşanın hareketlerini, durumunu açıklamak için kullanılır.

Kavuklu- Pekâla (Düşünür.) Buldum, ne olacak?

k. Kesme işareti (’) :

*Özel adlardan sonra getirilen iyelik ve hâl eklerini ayırmak için kullanılır.

Atatürk’ün doğduğu ev.

Ankara'nın kuzeyinde

Çankaya Köşkü'ne

Çalığışu'nda

Ancak kurum ve kuruluş adlarında; akım çağ ve dönem adlarında; ay ve gün adlarında ve deyimlerde geçen özel adlarda kesme işareti kullanılmaz.

Türk Dil Kurumuna

Açıköğretim Lisesi Müdürlüğüne, Türk Halk Edebiyatının, Millî Edebiyat Akımının, 23 Nisanda, Alinin külahını Veliye (giydirmek) vb.

Özel adlar yerine kullanılan “o” zamiri cümle içinde büyük harfle yazılmaz ve kendisinden sonra gelen ekle kesme işaretiyle ayrılmaz.

*Yabancı özel adlardan sonra getirilen çokluk ve yapım ekleri kesme işaretiyle ayrılır.

Nice'ler (Nisler) Bordeaux'lu (Bordokslu)

*Kısaltmalara getirilen ekleri ayırmak için kullanılır.

MEB'in, TDK'nin, TV'ye

kğ'dan, mm'yi, cm'den

*Cümlede rakamları ayırmada kullanılır.

Cumhuriyet 29 Ekim 1923'te ilân edildi.

2'inci kat,

1972'de doğdum.

1966'dan 2002'ye kadar İstanbul'da oturduk.

* Manzum yazılarda ölçü gereği düşürülen harfin yerine kullanılır.

Şu karşiki yüce dağlar

Acep bizim dağlar m'ola?

Kara yaşlı benim anam

Oğul der de ağlar m'ola?

Sümmani

Aşağıdaki metni inceleyiniz. Metinde uygun noktalama işaretlerini yerlerine koyunuz.

ertesi sabah beni balığa çıkarken uyandırmayacaklardı. Bırakacaklardı kendi halime

kalafat

ee, dedi, anlat bakalım şu martının ölümünü

martı dedim, üç adım ötemdeydi Güneş yeni batmıştı doğrudan bir mavi karanlık ağır ağır kayalara çakıllara çakıllardan vücuduma sinmeye başlamıştı

Kalafatla Sotiri birbirlerine bakakaldılar

e sonra dediler

utandım sustum

ateşin kenarına koyduğum midyeyi aldım Biraz limon sıktım Bir lokma ekmekle attım ağzıma

sotiri yanı başıma uzanmıştı. Gözleri uyku içinde yüzüme dikilmişti. Yine:

e sonra dedi

kalafata baktım gözlerini kapamıştı

dinliyor musun Kalafat dedim

Cevap vermedi Sotiri ondan tarafa döndü Dikkatle baktı

Uyudu dedi bana anlat

Sait Faik Abasıyanık

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

* Noktalama işaretleri nerelerde kullanılır?

* Noktalama işaretleri söze anlam ve dil yönünden neler katar?

ÖZET

En geniş anlamıyla konuşmayı sağlayan hareketlerin tümüne söyleyiş (telaffuz) denir. Dar anlamıyla söyleyiş dil seslerini çıkarma olayıdır. Ses için gerekli olan hava solunum organlarınca sağlanır. Soluk alma verme sırasında ciğerlere hava dolup boşalır. Ciğerlerden gelen hava gırtlaktaki ses tellerine çarpar ve onları titreştirir. Titreşen hava daha sonra sese dönüşür. Konuşmada ses tonu ve vurgu önemlidir. Bunlar yazıda noktalama işaretlerinin yerini tutar ve sözün anlamını ve etkisini artırır.

Türkçede 8'i ünlü 21'i ünsüz olmak üzere 29 ses vardır. Seslerin gösterildiği işaretlere harf, harflerin hepsine birden alfabe denir. Ünlüler dilin, alt çenenin ve dudakların durumuna göre üç türde sınıflandırılır. Ünsüzler ise boğumlanmalarına, sürekli söylenme durumlarına, yumuşak ve sert oluşlarına göre sınıflandırılır.

Türkçenin en belirgin özelliği ünlü uyumuna uymasıdır. Ünlüler de büyük ünlü ve küçük ünlü uyumu olmak üzere ikiye ayrılır. Aynı özellik ünsüzlerde de görülür. Ünsüz uyumları; ünsüz benzeşmesi ve sert ünsüzlerin yumuşaması olmak üzere ikiye ayrılır.

Türk alfabesinde sözcüklerin yazımının belirli kuralları vardır. Büyük harfler cümle başlarında, dize başlarında, özel isimlerde, gazete, kitap ve dergi adlarının başında kullanılır. Ek olan- ki, -de kendilerinden önceki sözcüğe bitişik; bağlaç olan ki ile dahi anlamına gelen ve bağlaç olan de ayrı yazılır. Soru edatı olan mi ise daima ayrı yazılır. Birleşik sözcükler en az iki sözcüğün araya ek almayacak kadar birleşmesiyle oluşur.

Noktalama işaretleri duygu ve düşüncelere anlam değeri katar; sözün etki gücünü artırır. Belli başlı noktalama işaretleri şunlardır: Nokta (.), virgül (,), noktalı virgül (;), iki nokta (:), soru işareti(?), ünlem işareti (!), parantez (()) vb.

TEST III

1. Aşağıdaki organlardan hangisi sesin oluşmasına katkı sağlamaz?
 - A) Mide
 - B) Gırtlak
 - C) Ağız boşluğu
 - D) Dil

2. Konuşma sırasında bazı sözcüklerin diğerlerine oranla daha baskın söylenmesine ne ad verilir?
 - A) Ton
 - B) Boğumlanma
 - C) Vurgu
 - D) Ezgi

3. Aşağıdaki sözcüklerin hangisinde ünlü uyumu vardır?
 - A) Hastane
 - B) Sivrisinek
 - C) Mektup
 - D) Katip

4. “Yağmur yağ demeden yollara düştük.” cümlesinde küçük ünlü uyumuna uymayan sözcük hangisidir?
 - A) Demeden
 - B) Yollara
 - C) Düştük
 - D) Yağmur

5. Yaşamak diyordun, yaşamak ne hoş!
Hele hiç gelmese n' olurdu bu kış?

Yukarıdaki dizelerde **ünlü uyumuna uymayan** sözcük hangisidir?

- A) Diyordum
B) Yaşamak
C) Gelmese
D) N' olurdu
6. Aşağıdaki cümlelerin hangisinde büyük harfler **yanlış** kullanılmıştır?
- A) İstanbul'dan trenle geldi.
B) Bu ay tek okuduğu kitap çalığışudur.
C) 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilân edildi.
D) Hızlı adımlarla salondan çıktı.
7. Aşağıdakilerin hangisinde **yazım yanlış** yapılmıştır?
- A) Tatile gidecek misiniz?
B) Parasını yol da düşürmüş.
C) Bana da söylemedi.
C) Ahmet geldi mi?

